

Riigikogu põhiseaduskomisjoni istungi protokoll nr 99

Tallinn, Toompea

Neljapäev, 13. märts 2025

Algus 12.05, lõpp 12.40

Juhataja: Hendrik Johannes Terras (esimees)

Protokollija: Stella Rõbakov (konsultant)

Võtsid osa:

Komisjoni liikmed: Ants Frosch, Madis Kallas (Lauri Läänemetsa asendusliige), Katrin Kuusemäe, Kalle Laanet, Lauri Laats, Evelin Poolamets, Urmas Reinsalu (Helir-Valdor Seederi asendusliige), Pipi-Liis Siemann, Timo Suslov

Komisjoni ametnikud: Erle Enneveer (nõunik-sekretariaadijuhataja), Karin Tuulik (nõunik), Helin Leichter (nõunik)

Puudus: Jaak Valge

Päevakord:

1. Riigikogu liikmete algatatud Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu (536 SE) kolmanda lugemise ettevalmistamine (muudatusettepanekute läbivaatamine ja menetlusotsuste tegemine)
2. Info ja muud küsimused

1. Riigikogu liikmete algatatud Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu (536 SE) kolmanda lugemise ettevalmistamine (muudatusettepanekute läbivaatamine ja menetlusotsuste tegemine)

Hendrik Johannes Terras selgitas, et tänasel komisjoni istungil kuulab komisjon ära muudatusettepanekute tutvustused. Eelnõule laekus 2 muudatusettepanekut, millest ühe esitasid 26 Riigikogu liiget ja teise 55 Riigikogu liiget. Ta andis sõna esimese muudatusettepaneku tutvustajale Urmas Reinsalule.

Urmas Reinsalu sõnas, et muudatusettepaneku eesmärk on üheselt määratlada ära valijaskonna struktuur kohalikel valimistel ja piirduda selles osas Eesti kodanikega. Algatajad mõnavad, et vastavalt Euroopa Liidu aluslepingule saavad Euroopa Liidu kodanikud valimisõiguse selle järgi.

Hendrik Johannes Terras andis sõna teise muudatusettepaneku tutvustajale Kalle Laanetile.

Kalle Laanet lausus, et 55 Riigikogu liikme ettepanek on selline, et eelnõu tekstist oleks väljas NATO liikmesriikide kodanikud ja Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikud, kuna see on nii kui nii alusdokumentides olemas. Esimese hooga jätaksid nad kuni 2026. aasta märtsini sisse ka kodakondsuseta isikud, pärast seda kodakondsuseta isikute valimisõigus kaoks. Loomulikult ei oleks juba nendel valimistel valimisõigust agressorriikide ehk Vene ja

Valgevene kodanikel. Ta märkis, et niinimetatud päikeseloojangu klauslit oleks mõistlik kasutada, sest kui varasemalt on räägitud Vene ja Valgevene kodanikest, siis kodakondsuseta isikutest ei ole väga tihti räägitud ning see oleks neile mõistlik üleminekuaeg. Kodakondsuseta isikutel kaoks valimisõigus ära 2026. aasta märtsist ja 2029. aasta kohalikel valimistel ei oleks neil enam õigust osaleda.

Hendrik Johannes Terras tänas muudatusettepanekute tutvustajaid. Ta selgitas, et eelnõu kiireloomulisena käsitlemise osas on täiskogus nõutav neljaviiendikuline häälteenamus. Seda, millise hääletusviisiga eelnõu saali saadetakse, otsustab põhiseaduskomisjon ja seda saalis ümber hääletada ei saa. Kui muutmisviis saab nõutava häälteenamuse, siis paneb istungi juhataja hääletamisele põhiseaduse muutmise eelnõu vastuvõtmise ja eelnõu vastuvõtmiseks on vaja Riigikogu koosseisu kahekolmandikuline häälteenamus. Kui kiireloomulisena käsitlemise otsus või põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu ei saa nõutavat häälteenamust, loetakse põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu tagasi lükatuks.

Kalle Laanet küsis, kui täiskogus on vastu 21 ja enam Riigikogu liiget, siis mis saab.

Hendrik Johannes Terras vastas, et siis on neljaviiendikuline häälteenamus arvestades saalis olevaid inimesi, ehk peab olema neli korda rohkem poolthääli kui vastuhääli. Kui on 21 Riigikogu liiget vastu, siis kukub eelnõu menetlusest välja. Kui põhiseaduse muutmisviis ei saa nõutavat häälteenamust, loetakse eelnõu tagasilükatuks.

Madis Kallas küsis K. Laanetilt, et kuivõrd seda eelnõu on täiskogus kaks korda menetletud, siis mis on vahepeal muutunud. Kõigi, välja arvatud Keskerakonna selge soov on olnud, et agressorriikide kodanike hääleõigus peaks olema kiirkorraliselt ära võetud.

Kalle Laanet vastas, et muutunud on Riigikogu liikmete ja ühiskonna hoiakud. Kaalutlusel on olnud mitu põhimõttelist teed. Üks on see mida tutvustas U. Reinsalu. Teine tee on see, et ainult agressorriigi kodanikelt valimisõigus ära võtta. Kolmas on see, et mittekodanikelt võtta valimisõigus ära niinimetatud päikeseloojangu klausli kaudu, ehk 2025. aasta kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel saaksid nad veel hääletada aga hiljem enam mitte. Seda on pikalt arutatud ja sellele muudatusettepanekule on andnud allkirja 55 Riigikogu liiget.

Hendrik Johannes Terras selgitas, et komisjonide istungite käigus on korduvalt toonitatud mitmete inimeste poolt, et mööduva nähtuse põhistamine põhiseadusesse ei ole mõistlik. Kui põhimõtteliselt teame seda hetke, kui Eestis enam seda kodakondsuseta isiku staatust ei ole, siis selle loogika järgi peaksime uuesti põhiseadust muutma minema. Selliselt opereerida ei oleks õige. See on mitmelt komisjoni istungilt läbi käinud.

Madis Kallas küsis U. Reinsalult, et kui 21 Riigikogu liiget saavad vetostada selle, et see ei oleks kiireloomuline, siis kas praegu ei ole konsensust selle osas, et vähemalt Vene ja Valgevene kodanikelt, ehk agressorriigi kodanikelt saaksime valimisõiguse ära võtta. Ta uuris, kas selles osas on Isamaa midagi arutanud.

Urmas Reinsalu vastas, et juba 2022. aasta aprillis anti sisse vastav seaduseelnõu. Ta ütles, et muudatusettepanekud lähevad täiskogu saalis läbi häälteenamusega.

Madis Kallas küsis, mis oli 2022. aasta seaduseelnõus kirjas, kas ka seal oli üheselt selge, et ainult agressorriigi kodanikelt võetakse valimisõigus ära.

Urmas Reinsalu vastas, et nemad on hoiatanud kogu aeg selle eest, et me ei saa ühte riiki eraldi defineerida, olgugi, et tegeliku intentsiooni tõukekoht on agressorriigid. Seetõttu oli nende esialgses eelnõus, et valimisõiguslikud on ainult Eesti kodanikud ja nende riikide kodanikud, kellega Eestil on sõlmitud kahepoolsed valimisõiguse omistamise lepingud. Selline mudel on mitmetes Euroopa riikides, kellel on eelkõige ajalooline diasporaa vastastikuste riikidega. Pärast arutelusid ei olnud nende jaoks lepingute küsimus keskne probleem, ka selles eelnõus on nad lepingu küsimused jätnud kõrvale.

Kalle Laanet küsis M. Kallaselt, et täna, kui põhiseaduse muudatusega on jõutud sinna faasi, kus seda on pikalt ja laialt arutatud ning erinevaid variante arutatud, siis kas Sotsiaaldemokraatlik Erakond ei oleks valmis tulema niinimetatud päikeseloojangu klausliga põhiseadust muutma.

Madis Kallas vastas, et 2022. aasta oktoobrist alates on nad deklareerinud väga selgelt ühte asja, et nende huvi on, et agressorriikide kodanikud ei saaks valida. Nad on seda deklareerinud ka enne Riigikogu valimisi 2023. aastal erinevates formaatides. Nad on selle ka allkirjastanud erinevate koalitsioonilepingute vaates. Mis puudutab mittekodanike valimisõigust, siis sotsiaaldemokraadid näevad, et see ei ole sellisel kujul õige. Kuulates järele kultuurikomisjonis olnud Integratsiooni Sihtasutuse esitlust, kuidas mittekodanikud ennast Eestis tunnetavad, siis nendest 80% tunnetavad ennast Eesti kodanikena, nendest 70% tunnevad väga suurt tänutunnet ja austust Eesti lipu ees, nendest 62% tahavad saada Eesti kodakondsust. Nemad on jätkuvalt sellel seisukohal, et agressorriikide kodanikelt peaks valimisõiguse ära võtma, aga mittekodanike temaatikat tuleb arutada teiste lahenduste käigus ja mitte põhiseadust muutes. Neid ei tohiks veel kaugemale Eesti ühiskonnast tõugata.

Hendrik Johannes Terras lausus, et põhiseaduskomisjon on nende uuringutega tutvunud ja seal on teatavad vastuolud teiste uuringutega, mis komisjonis on kuulatud. Nendes nii lillelist pilti kodakondsuseta isikute integratsioonitasemest ja austusest Eesti riigi vastu ei maalitud. Samuti, me ei tea, kui paljudel mittekodanikel on Vene pass. Meil ei ole võimalik seda teada saada, see on probleem, kõik on seda teadvustanud, üritatakse leida variante, kuidas seda välja uurida. Seega ei ole meil aimugi sellest, kui nad Venemaal käivad, mida mittekodaniku staatus võimaldab neil võrdlemisi lihtsalt teha, siis on seal võimalik neile see pass seal iga kord ka väljastada. Kindlasti on nende hulgas ka väga toredaid ja eestimeelseid inimesi, kuid see on üks lisa riskikoht.

Urmas Reinsalu sõnas, et see on oluline küsimus, kas rahvus või emakeel määrab meelsust. Integratsiooniekspertid ütlevad, et üks seos on olemas, et need inimesed, kes on Eesti kodakondsusega, on rohkem integreeritud. Ta ütles, et Riigikantselei viimases uuringus, mis puudutas meelsust ühiskonnas ennekõike Ukraina sõjaga seoses, oli küsimus muust rahvusest inimeste kohta. See näitas, et muust rahvusest inimeste seas 50% on täielikult vastu Venemaa-vastastele sanktsioonidele. Lisaks, enamik on vastu Eesti kuulumisele NATO-sse. Kasvutrendis oli ka inimeste arv muust rahvusest inimeste seas, kes toetavad Venemaad sõjas Ukraina vastu. Kolmandik sellest seltskonnast mõistis Venemaa tegevuse täielikult hukka. See on mitte riigiõigusliku staatuse, vaid rahvuse järgi tehtud küsitlus.

Ants Frosch lausus, et paraku sotsiaaldemokraatide positsiooni kujundamisel on mänginud ka isikud ja isiksused oma rolli. Nimelt enamuse sellest protsessist tehti läbi koos Eduard Odinetsiga, kes oli täiesti selgelt ja raevukalt põhiseaduse muutmise vastu. Ta ütles, et talle on selline mulje jäänud, et sotsiaaldemokraatide positsioon on olnud väga suures määras mõjutatud just konkreetset selle inimese hinnangutest ning põhiseaduse muutmise protsessi peegeldustest erakonna sisse. Ta tegi üleskutse sotsiaaldemokraatidel suhelda laiemalt teiste parlamendikaaslastega ja kujundada see seisukoht selliselt, et saaksime päikeseloojangu klausli suunas liikuma hakata. Ta sõnas, et oli üsna hämmeldunud läbi kõigi põhiseaduskomisjoni istungite, kus endine parlamendikaaslane oli selgelt sellel positsioonil, et ta ka agressorriigi kodanikele peab valimisõigus jääma.

Madis Kallas sõnas, et ei ole saladus, et suures osas oldi fraktsiooniga Eduard Odinetsiga eri meelt. Eduard Odinets ei toetanud selle protsessiga alustamist juba 2022. aasta sügisel, kui M. Kallas keskkonnaministrina pidi hakkama neid teemasid kommenteerima. Fraktsiooni ülejäänud 13 liiget arvavad teistmoodi. Igal juhul ennekõike peab edasi minema agressorriikide kodanikelt valimisõiguse äravõtmisega. Ta sõnas, et Eduard Odinets oli väga selges vähemuses ja tema seisukoht oli, et põhiseadust ei peaks agressorriikide kodanike suhtes muutma. Praegu on olukord selline, kus sotsiaaldemokraatide liikmed ütlevad, et see on õige otsus, agressorriikide kodanikelt peab valimisõiguse ära võtma juba sellel sügisel, aga selle seadusemuudatuse raames ei peaks puudutama mittekodanikke.

Kalle Laanet lausus, et kui mittekodanikest 60% või rohkem sooviksid saada Eesti kodakondsust, siis just päikeseloojangu klausel annab neile võimaluse nendel valimistel veel valida ja seejärel teha ära niinimetatud kodutöö ning saada Eesti kodakondsus, et nad saaksid järgmistel valimistel täieõiguslike Eesti Vabariigi kodanikena oma soove valimiskasti juures täita.

Ants Frosch kommenteeris, et debattide käigus ei ole teaduslikke uuringuid ja analüüse lauale pandud, kuna neid tuleks ilmselt küsida rahvusvahelistest organisatsioonidest. Suur probleem kodakondsuseta isikutele valimisõiguse jätmisel on seotud migratsiooni survega, mida prognoositakse ka erinevate ÜRO allorganisatsioonide poolt. Nimelt 2035-2050 ajaperspektiivis, kus Aafrika elanikkond on plahvatuslikult kasvanud ja surve Euroopa lõunapiirile kasvab sellisel määral, mida me ei ole näinud ka eelmise rändekriisi ajal. Seega on ka tuleviku protsessi silmaspidamine vajalik.

Evelin Poolamets lausus, et meil on avanenud ajaaken, kus see asi just nüüd ja praegu ära teha, sest on võimalik, et me ei saa tulevikus enam seda otsust teha. Neli aastat on pikk aeg, kui võtta vastu see muudatus, et kodakondsuseta inimesed saavad seekord valida, aga tulevikus saavad ainult Eesti kodanikud. Nelja aasta jooksul võib väga palju võib juhtuda, teatud tingimustel võib lõdveneda ka kodakondsuse taotlemine. Nad saavad oma lojaalsust Eestile näidata, nad ei jää Eesti elust kõrvale ja see muudatus sellistel tingimustel on praegu väga oluline.

Madis Kallas sõnas, et saab aru sellest loogikast, et kõik ootavad, et mittekodanikud võtaksid Eesti kodakondsuse, õpiksid ära eesti keele ja täidaksid kõik vastavad kriteeriumid. Kui põhiseadust tehti, siis kõikidele nendele kodanikele, kes endise Nõukogude Liidu

territooriumilt Eesti territooriumile jäid, lubati, et kui te ei võta ühegi teise riigi kodakondsust, siis jäetakse neile selline õigus alles. Sellised kokkulepped nendega tehti. 30 aastat on päris pikk aeg ja vahepeal on toimunud väga palju protsesse, aga minnes tollast ideoloogiat muutma, ilma, et sellele punktile eelneks pikk põhjalik arutelu, ei oleks aus. Agressorriikide kodanikelt valimisõiguse äravõtmise arutelud on toimunud aastaid.

Pipi-Liis Siemann lausus, et eelkõneleja puudutas väga olulist asjaolu, aga ta lisan, et igal kokkuleppel on alati kaks osapoolt. Võib-olla on päikeseloojangu klausliga neli aastat täiesti piisav aeg selleks, et see arutelu uuesti lauale võtta ja ka teisel osapoolel astuda samm sinnapoole, et saada Eesti kodanikuks ja omandada kõik õigused, mis sellega kaasnevad.

Madis Kallas sõnas, et saab aru sellest loogikast, aga nende soov oleks see, et me ei lahenda mittekodanike temaatikat läbi põhiseaduse muutmise, vaid me lahendaks seda läbi erinevate integratsiooniprojektide. Ta tunnistas, et probleem on see, et meil on liiga palju mittekodanikke, kellel ei ole võib-olla piisavalt head eesti keele oskust, isegi kui neist 62% sooviksid Eesti kodakondsust saada, seega pigem tuleks leida neid lahendusi. Ta tunnustas kõiki osapooli, kes andsid oma panuse eestikeelsele haridusele ülemineku osas.

Hendrik Johannes Terras sõnas, et kui seda protsessi kiirendada, siis paratamatult jõuab see etapp varem kätte, et kodakondsuseta isikuid enam Eestis ei eksisteeri. Siis on ka küsimus, miks kodakondsuseta isikuid põlistada põhiseaduses. Kunagi oli see pigem üldine arusaam, et pinge maha võtta, siis tehti niisuguse lahendus. Seda, et inimesed kiiresti võtaksid Eesti kodakondsuse, ei ole juhtunud. Eestikeelsele haridusele ülemineku oli kindlasti väga suur samm integratsiooni mõttes, aga see lisasamm, et kodanikuõigusi taotledes anda lisamotivatsioon Eesti kodakondsus võtta, oleks ka üldiselt kasuks Eesti riigile.

Urmas Reinsalu sõnas, et kui vaadata meelsusküsitlusi ning nende riigi tasemel poliitilist võimu omava kodanikkonna hüppeliselt kasvavat inimeste osakaalu, kes soovivad, et Eesti peaks NATO-st lahkuma ja toetavad Venemaa agressiooni sõjas, siis peame siin ausad olema ning vaatama nende dünaamikat. Residentsuse nõue kehtestati Savisaare valitsuse ajal ja 1990. aastal ülejäänud Nõukogude Liidu territooriumilt Eesti Vabariiki sissesõitu piirati. Siin oli ka suurusjärgus 40 000 Vene sõjaväelast, kes toonastel külanõukogu valimistel said valida. Kui kõneleda mingist ühiskondlikust leppesest sel ajal, siis ta väitis, et kuigi oli ka radikaalsemaid seisukohti, siis ühiskondliku rahu punkt seisnes pigem selles, et koloniseerimise ajal siia tulnud isikud saavad elamisloa ja võivad taastatud Eesti Vabariiki jääda elama. Küsimus oli kahes asjas. Esiteks, kas nad saavad mingisuguse automaatse mehhanismiga kodakondsuse, kus eestlaste konsensus oli, et seda ei tohiks anda. Teiseks, ühiskondliku rahu mõttes oli see seisukoht, et need inimesed võivad siia jääda elama, kellel on faktiline kodu sellel hetkel kui Nõukogude Liit lagunes Eestis.

Lauri Laats ütles, et Eesti Keskerakond kindlasti ei toeta põhiseaduse muutmise ühel või teisel viisil. Kui rääkida selle asja sisust ja vaadates ka viimaseid muudatusettepanekuid, siis tema arvates oli naljakas, et esialgu pannakse NATO liikmesriigid sisse ning oli ka arutelusid, kus kaitsti neid seisukohti, et NATO liikmesriikide kodanikel, kes siin elavad, võiks kohalikul tasandil valimisõigus olla. Nüüd selgus muudatusettepaneku seletuskirjast, et tegelikult polnud vajagi. Ta ütles, et kui järgmine kord mingisuguseid muudatusettepanekuid soovitakse sisse viia, siis tuleks uurida liikmesriikidelt, kas nende kodanikud soovivad valimisõigust

omada või mitte. 1990. alguses kujunes see olukord välja, mis meil praegu on, kodanikel on siamaani hallid passid, mis tekkisid tänu seaduse vaakumile. Selle aja jooksul, kui see seadusevaakum oli, siis kasutas meie naaberriik seda momenti ära ja hakkas lahkelt jagama ka Vene Föderatsiooni passe. Selles olukorras paljud inimesed, kes tegelikult võisid võtta Vene Föderatsiooni kodakondsuse, seda ei teinud ja võtsid endale hallid passid. Sellega nad täitsid lojaalsust. Selle küsimusega, miks need inimesed siamaani ei ole saanud Eesti kodakondsust, on erinevad probleemid. Eesti riik vastavalt oma võimekusele proovis seda keeleõpet juurutada, aga kõik need keeleprogrammid ja rahastused ei ole piisavad. Sellest kõigest lähtuvalt nemad ei toeta neid muudatusettepanekuid.

Hendrik Johannes Terras lausus, et tänas kõiki arutelu eest.

2. Info ja muud küsimused

Hendrik Johannes Terras selgitas, et kuna esmaspäeval komisjoni istungil otsustasime ministri palvel selle nädala täiskogu päevakorrast välja arvata isikut tõendavate dokumentide seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (572 SE), siis peaksime nüüd tegema uue kuupäeva otsuse, millal eelnõu täiskogu päevakorda võtta. Ta tegi ettepaneku teha menetlusotsus.

Otsustati:

2.1. Teha ettepanek võtta eelnõu täiskogu päevakorda 20.03.2025 (konsensus: Ants Frosch, Madis Kallas, Katrin Kuusemäe, Kalle Laanet, Lauri Laats, Evelin Poolamets, Urmas Reinsalu, Pipi-Liis Siemann, Timo Suslov, Hendrik Johannes Terras).

(allkirjastatud digitaalselt)
Hendrik Johannes Terras
juhataja

(allkirjastatud digitaalselt)
Stella Rõbakov
protokollija